

DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK İSTEYENLER ULUSU NASIL TASVİR ETTİLER?¹

Elçin AKTOPRAK*

Milliyetçilik, sadece bir duygu, sadece bir kimlik, sadece bir hareket biçimi değil, tüm bunları yadsımayan ve kapsayan bir süreçtir ve bu süreç de 18. yüzyıldan beri kapitalizmle yakın bir ilişki içindedir. Ortaya çıktığı tarihten itibaren, kapitalist ekonominin farklı dönemlerinde farklı şekillerde araçsallaştırıldığı gibi, milliyetçi ideolojiyi oluşturan farklı unsurlar da farklı dönemlerde milliyetçilik tarafından farklı şekillerde araçsallaştırılmış ve araçsallaştırılmaktadır. Milliyetçilik literatüründe, özellikle de modern milliyetçilik çerçevesinde milliyetçilik-kapitalizm ilişkisi göz ardı edilmeyen bir durumdur; marksist olsun olmasın başta Gellner olmak üzere pek çok yazar üretim biçimi ile milliyetçilik arasında bir ilişki kurmuş ve özellikle başta burjuvazinin, daha genel anlamda orta sınıfların milliyetçi hareketler içindeki rolünü vurgulamıştır. Yine de marksizm, başta marksistlerin kendileri tarafından milliyetçiliği kapsamlı bir şekilde ele almamakla sık sık eleştirilmektedir. Marksist çalışmalarda ulusun ortaya çıkışının sadece ulusal pazar üzerinden ele alınması ve milliyetçiliğin tarihin belli bir evresi olarak sunulması, tarihsel sosyo-ekonomik dinamiklerin gözden kaçırılması bu eleştirilerin başını çekmektedir.

Bu eleştirilerin haklı oldukları noktalar elbette vardır; fakat gözden kaçırılmaması gereken nokta, marksist gelenek içinde pek çok ismin doğrudan milliyetçilik üzerine çalışmasa da ulus üzerine düşünmüş ve bu düşüncelerini farklı eserlerine serpiştirmiş olmasıdır. Diğer yandan, 20. yüzyılın başlarından itibaren ve özellikle 1960'lardan beri artan şekilde pek çok Marksist sosyal bilimci sol ve ulus ilişkisini yeniden ele alarak değerlendirmekte, milliyetçiliği ve farklı milliyetçilik biçimlerini üretim biçiminden yola çıkarak ve fakat diğer tarihsel sosyo-ekonomik dinamikleri de değerlendirerek yeniden kurmaktadır. Önemli olan nokta, bu yeniden kurgulanan ilişkinin hiçbir zaman özüne ihanet etmemiş olması, ulusun kapitalizmle yakın ilişkisine, hatta şöyle diyelim, kapitalizmin ulusun ebesi olduğuna ilişkin temel sava yönelik bir itiraz yöneltmemesidir.

Bu bağlamda sol ve ulus arasındaki bu ilişkiyi daha yakından öğrenmek, bu ilişkinin seyrini gözlemlemek açısından İletişim Yayınları tarafından kısa süre önce basılan Antonis Liakos'un *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulusu Nasıl Tasvir Ettiler?* başlıklı kitabı önemli bir kaynak kitap niteliğindedir. Liakos, çalışmanın Sunuş kısmında Foti Benlisoy tarafından da belirtildiği gibi, bu kitabı Yunanistan entelektüelleri arasında Yunan milliyetçiliği üzerine 2004'te alevlenen bir tartışma ortamında kaleme almıştır. Fakat çalışmanın asıl önemi, Yunan milliyetçiliğini anlamak için bir yol haritası olmasında değil, Marks ve Engels'ten itibaren ulus üzerine dolaylı ya da dolaysız bir biçimde kafa yoran, kalem oynatan entelektüellerin fikirlerinin kısa bir özetini bize sunmasında yatmaktadır.

Elbette Liakos, bütün bir milliyetçilik literatürünü özetlememiş; temelde sol tandanslı yazarları ele alırken, bunlara ek olarak fikirlerinin sol ve ulus ilişkisine önemli açılımlar getirdiğini düşündüğü isimlere de yer vermiş; bu farklı isimler arasındaki tartışmaların, solun ulusla kurduğu ilişkiyi nasıl zenginleştirdiğini de kısa ve basit bir dille bize sunabilmiştir.

Liakos'un farklı yazarları katı değil ama görece sıralı bir kronolojik sırayla ele alması da solun ulusu tarihsel olarak nasıl ele aldığını gözlemlemeyi okuyucu için kolaylaştırmaktadır. Marks ve Engels'le yola koyulan Liakos, Bernstein, Lenin ve Luxemburg'la devam etmiş; özellikle Lenin ile Luxemburg arasındaki fikir ayrılığını çok sade bir dille ortaya koymuştur. Otto Bauer'in ulusun ortak kaderle bağlı insanlar topluluğu olarak tasvirinden Stalin'in objektif kriterlere dayanarak ulusu tanımlamasına geçen Liakos, solun ulusun subjektif ve objektif boyutları arasındaki git gellerini bu bölümlerde son derece açık bir dille özetlemiştir.

1960'larla birlikte sömürgelerin bağımsızlık sürecinde sosyalizm ve milliyetçilik arasında kurulan ve milliyetçiliğin kapitalizmle işbirliğini tehlikeye düşüren anti-empyralist hareketler de Liakos'un kitabında kendilerine yer bulmuştur. Fakat bu bölümde Liakos, Michael Hechter ve Tom Nairn gibi 1970'lerden itibaren merkez-çevre kavramları üzerinden milliyetçilik-kapitalizm ilişkisini yeniden ele alan ve özellikle

ulusal azınlıklar açısından iç sömürgecilik gibi önemli bir kavramı destekleyen isimlere yer vermemiştir. Bu noksanlık çalışmanın sol-ulus ilişkisi seyri açısından önemli bir köşe taşını atlamasını beraberinde getirmekte, fakat elbette çalışmanın niteliğini düşürmemektedir. Ayrıca bu eksiklik, Fanon'a, Wallerstein'a ve Balibar'a ayrılan kısımlarla biraz da olsa doldurulmaktadır.

Gramsci, çalışmanın kronolojik seyri bozularak anti-empyralist hareketlerin ardından ele alınsa da, Liakos'un "ulus toplumsal hegemonya kurmayı amaçlayan toplumsal sınıflar tarafından inşa edilir" savından E.P. Thompson'un "sınıf mücadelesi işçi sınıfını şekillendirir" iddiasına geçerek ulusu ele alması farklı yazarlar arasında ulusu anlamak üzerinden kurduğu bağı değerli kılmaktadır. Liakos, E.P. Thompson'un "işçi sınıfı oluşturulduğu ölçüde kendini oluşturdu" savına önem vermekte, pek çok eleştireye rağmen bu savı postmodernizmin bir sonucu olarak değil, Marksist gelenek içinde ortaya çıkan bir sonuç olarak yorumlayarak, bu gelişmenin ulusun inşasını anlayabilmek için bize sunduğu epistemolojik açılımın altını çizmektedir. Poulantzas ve Balibar'a değindikten sonra, Liakos 1960'larla birlikte ortaya çıkan ve yeni bir oyuncak olarak adlandırdığı etnisite kavramına da ayrı bir yer ayırır. Fakat burdaki eksikliği de yine bu kavram üzerindeki çalışmalarıyla ünlene başta Anthony Smith gibi isimlere kısa da olsa yer vermemesi, Frederic Barth ve Katherine Verdery'le yetinmesidir.

Liakos, devletin ulusu öncesine ise bir paradigma değişimi olarak önem vermekte, Gellner, Anderson ve Hobsbawm'un bu konudaki eş zamanlı çalışmalarına dikkat çekerek Marksist gelenek içinde bu paradigma değişiminin köklerini Gramsci, Thompson, Poulantzas ve Balibar'a dayandırmaktadır. Liakos'un bu yaklaşımı anti-empyralist hareketlerin ardından neden Gramsci üzerinden ayrı bir çizgi başlatarak bu isimleri sırayla ele aldığını da açıklığa kavuşturmuştur. Liakos, kitabında Hannah Arendt'in Fransız Devrimiyle toraliterlik arasında kurduğu ilişkiye de dikkat çekmekte, Hans Kohn'un Fransız tarzı "cici" milliyetçiliğinin derin yüzünü Arendt aracılığıyla bizlere sunmaktadır. Anderson'u Hayali Cemaatler, Hobsbawm'ı Geleneğin İcadı kitaplarıyla öne çıkaran Liakos, bu iki eserin genel olarak milliyetçilik literatürüne

katkılarını överken, solun ulusun modern bir inşa olduğuna ilişkin temel iddiasını da bu eserlerin katkıları üzerinden tekrarlamaktadır.

Post-kolonyal yaklaşım da Liakos, tarafından es geçilmemiş, bu konuya ayrılan bölümle birlikte ulus üzerinde özellikle son dönemde artan çalışmalara yer verilmeye başlanmıştır. Liakos, post-kolonyal yaklaşıma ayrılan bölümde ulusun günümüzde giderek devletten özerkleştğine dikkat çekmekte, ardından Appadurai ve Habermas arasındaki tartışmadan yola çıkarak bu özerkleşmenin ne bağlamda gerçekleştiğinin ve nasıl değerlendirilebileceğinin izlerini aramaktadır. Bu bağlamda başvurduğu bir isim de Agamben olacak, özellikle günümüzde Avrupa’da yükselen göçmenler sorununu Agamben üzerinden değerlendirecektir.

Liakos, Hardt ve Negri’yi de atlamamış, bu iki ismin fikirlerine yer verirken kullanılan kavramlar değişse de ulusa ilişkin genel kabullerin aslında yadsınmadan yeni kelimelerle bize sunulduğunu alt metinde göstermiştir. Michael Walzer üzerinden Amerikan yeni solunun ulusa ilişkin fikirlerine yer veren Liakos, solun en azından bu kanadının “sol hiçbir zaman kavimleri anlamamıştır” eleştirisinin sol adına gerçekçi bir eleştiri olup olmadığı sorusunu da bu bölümde tartışmaya açmış, fakat tatminkar bir cevap vermeden havada bırakarak kendi ulus algısına geçmiştir.

Kitabın belki de en zayıf bölümü Liakos’un kendi ulus tanımına ayırdığı son bölümdür; çünkü Liakos, sanki kitap boyunca kapitalizm ve milliyetçilik ilişkisinin farklı yazarlar tarafından nasıl kurulduğunu araştırmamış gibi, çok basit bir tanıma giderek ulusun üç sürecin birlikte şekillenmesinden oluştuğunu ileri sürer ki, bu süreçleri ele alırken Marksist bir analiz göze çarpmamaktadır. Bu süreçlerden ilki, modernleşme ve dünyanın geri kalanına ayak uydurma ihtiyacı, ikincisi ulusun değişirken aynı kalmasına yarayacak biçimde geçmişin kullanımı, üçüncüsü de milli bir modernizmin oluşturulmasında geçmişe dönük iddialardır. Bu bölümde kendi görüşlerini kitap boyunca ele aldığı gelenekle bağdaştıran belki de tek analizi günümüzde ulusa ilişkin gelişmelerin devlet ve onun organik aydınlarından önce piyasa tarafından kontrol edildiğini ileri sürmesidir.

Yine de, kimi zaman atladığı önemli isimlere ve kendi ulus tanımının yetersizliğine rağmen, Liakos'un *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulusu Nasıl Tasvir Ettiler?* kitabı gerek kendisini sol içinde tanımlayanlar, gerekse milliyetçilikle ilgilenenler için bir kaynak kitap niteliğindedir. Liakos'un özetleme kabiliyeti ve çevirmen Melih Erol'un da sayesinde kurulan yalın ve akıcı dili de kitabın bu niteliğini artırmaktadır.

SON NOTLAR

* Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Ankara.

¹ Antonis Liakos, İstanbul, İletişim, 2008.